

ПОЛИТИКЕН

ЗАБАВНИК

С ОКРАЈКА НАШЕ ПОВЕСТИ

Приче
иза завеса
прошлости

4.

Овај пројекат је суфинансиран из Буџета Републике Србије – Министарства културе и информисања. Ставови изнети у подржаном медијском пројекту нужно не изражавају ставове органа који је доделио средства.

Јерина и последњи дани

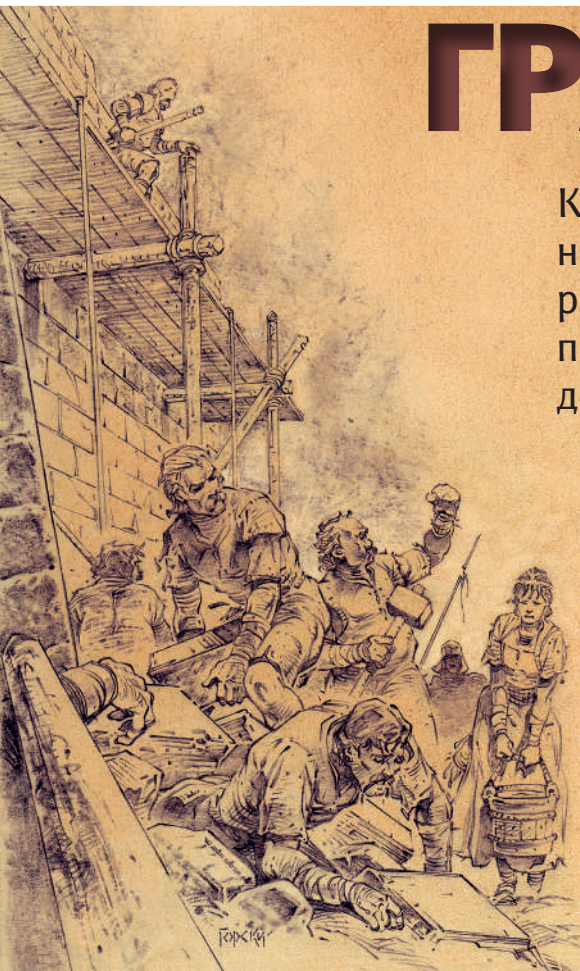
ГРАД ГРАДИЛА,

Као да је мало било што јој је судбина уделила непојамне несреће, народни певач је одважној и разборитој жени деспота Ђурђа Бранковића подарио придевак „проклета“. Да ли ће се икада знати ко је, двеста година по њеној смрти, окитио гуслара?

Снови су јој коначно постали опијљиви. Било је довољно само да погледа око себе и то је било то. Праунука византијског цара Јована Кантакузина, унука цара и деспота Матије Кантакузина и кћи севастократора и деспота Мореје, са седиштем у Солуну, Димитрија I Кантакузина, и званично је постала деспотица Србије. Збило се то средином лета 1429. године у манастиру Жича. На свечаном церемонијалу знаке деспотског достојанства Ђурђу Бранковићу, њеном мужу,

уручио је Георгије Филантропен, изасланик византијског цара Јована VIII Палеолога. У Патријаршији, у Жичи, обреду крунисања присуствовала је цела њена нова породица, тројица синова и две кћери, као и патријарх Никон са све високим духовним достојанственицима и, подразумева се, редом сва виђенија властела.

Истина, Ђурђа је три године раније, на сабору у Сребреници, 1426, ујак деспот Стефан Лазаревић прогласио за сувладара: „Од сад овог (Ђурђа) сматрајте Господином место мене...”

КЛЕТВУ ЗАРАДИЛА

И њен долазак у Србију био је пропраћен свечаним церемонијалом. Свадбом. За средњег сина гласовитог властелина Вука Бранковића и Маре Хребџановић, кћери кнеза Лазара, солунска принцеза удала се 26. децембра 1414. године, у Вучитрну. Имала је петнаестак година, док је он био двадесетак година старији. Многи хроничари сведоче да је почетни брак из интереса временом прерастао у љубав и међусобно поштовање и приврженост.

Иако је за средњи век већ био у позним годинама, деспот Ђурђе је на околину остављао упечатљив утисак. Француски путописац Бертрандон де ла Брокијер посведочио је да је био „висок и леп човек, снажан, господскога лица, густе, кратке браде, великих бркова и дуге косе. Његове очи привлаче туђ поглед као што магнет к себи вуче гвозђе. Врло је присебан, речит и убе-

дљив...” По слици на дародавној повељи светогорском манастиру Есфигмену, издатој у Жичи поводом Ђурђевог крунисања, на којој је цела њихова породица, деспотица Јерина је „висока, витка, ситна али жива лица, с косом која јој у витицама пада на плећа...”

Ово је само рам за слику можда најтрагичније личности у нашој свеколикој повести. Мада је и сам деспот, тридесетак година покушавајући на све начине да спасе деспотовину, био готово исто толики трагичар, деспотица Јерина је кудикамо више пострадала. Бар кад је реч о историји коју је кројио народни певач, и то двеста година после њене ужасне смрти (претпоставља се да ју је отровао најмлађи син Лазар). И данас је у народу искључиво помињу с придевком проклетом, док се (озбиљнији) историчари ограђују знацима навода.

Упркос томе што је, захваљујући својим пребогатим рудницима, пре свега

у Новом Брду, била највећи извозник сребра у тадашњој Европи, живети и владати у Србији у првој половини 15. века било је све само не лагодно, а Јерина је у својој новој домовини провела тачно четрдесет три године. Било је то време кад Деспотовина увече није знала докле ће јој ујутро бити границе, кад је за четрдесетак година променила три престога града, кад је покушавала да о(п)стане између чекића и наковња, Турака с југа и Угара са севера. Било је то време свакојаких стрепњи с мало или нимало наде. Ипак, ни деспот ни деспотица нису посустајали, све до самог краја. И тим надањима жртвовали све што су могли. Но, кренимо редом.

Одмах по смрти деспота Стефана Лазаревића, Ђурђе је по пређашњем уговору морао да престоји Београд уступи Угарима, а он се иселио у утврђење Некудим

на Руднику. Али, каква је то држава без престонице?! Покушај да седиште власти пресели у утврђени Голубац није успео и он је, митом и дипломатском вештином, од султана Мурата II добио дозволу да на ушћу речице Језаве у Дунав подигне град. Турке (за које је својевремено и сам морао да ратује и којима је годишње уредно плаћао 50.000 дуката за какву-такву слободу и слао војску кад год су тражили) овога пута је убеђивао да ће том утврдом бранити пролаз Угара у Моравску долину, а северног суседа да ће то бити брана хришћанства. Уосталом, град је требало да се налази у својеврсном дунавском сендвичу: на северу је био угарски Београд а на југу турски Голубац. Већ помињани, и симболички, чекић и наковањ.

Подизање Смедерева, пројектованог у облику троугла а по угледу на цариградску тврђаву, завршено је у незапамћено кратком року за такву грађевину. Најпре је, од 1428. до 1430. године настао такозвани Мали град, где је био и деспотов раскошни двор, а затим и Велики град који је штитио градско насеље смештено уз двор. Градњом је руководио Ђорђе Кантакузин, старији Јеринин брат, а помагали су му и млађи Тома и Андрија с екипом грчких градитеља. Готово целокупна породица Кан-

такузин из Солуна. Подразумева се да је подизање града на површини од десет хектара, што је највећа средњовековна српска тврђава, изискивало надљудске напоре становништва. Уз немерљиво богатство које је деспот нештедице сипао у темеље своје будуће престонице, била је неопходна и одговарајућа радна снага, посебно што камена, од кога је углавном Смедерево и подигнуто, није било у близини. Уз то, били су неопходни и милиони комада јаја коришћених као везивни материјал, што је додатно изазвало велику глад становништва...

„Водени град” јесте, неопозиво, продужио живот Деспотовини, јесте био и управни али и културни и духовни центар државе на коју су алаво гледали са свих страна, јесу у њему почивале багнословно плаћене мошти светог Луке, јесу се о њега одбијала артиљеријска зрна турских султана, али је у песми, у народном памћењу, постао и остао „проклет”. Гуслар није дирао „Ђурађа Смедеревца”, он је био неприкосновен и чак вољен владар, него је сву кривицу за патњу и страдалништво приликом градње свалио на његову жену, на „проклету” Јерину и „њене” Грке, странце. Зар није било, и онда, лакше хајдуковати, „пресретати на друмове Турке” него радити, „аргатовати”?! Нигде наш дич-

ни песник у својој певанији није славио рад. Све јунаци, нигде градитеља.

Допринос деспотице Јерине подизању Смедерева јесте несумњив, сумњив је разлог настанка народног певања много десетлећа доцније. Ко је и зашто желео да једино њу, уосталом, као и свекра јој Вука Бранковића, окриви за пропаст Србије на издисају средњег века? Ипак, Јеринин градитељски траг у земљи у којој, осим богомоља, нема много материјалних сведочења трајања моћне државе, ни песник није успео сасвим да потре. Можда као неки далеки одјек, и данас мноштво утврда, некадашњих градова, топонима, диљем ових наших простора у предањима носе њено име. Да ли је то баш случајно?!

Неспоран је Јеринин утицај на политику деспота Ђурђа, ону која је све чинила да спасе земљу. Тешко да је он могао сам, својевољно, без њене подршке, да своје две кћери уда за највеће непријатеље не би ли их, бар за извесно време, држао подаље од својих граница. Млађа, Кантакузина (Катарина), удата је 1434. године за грофа Улриха Цељског, шурака угарског краља Жигмунда, а онда је, у страху од српско-угарског савеза, у Смедерево истог лета стигао први

султанов везир са захтевом да старија Мара постане једна од жена Мурата II.

Док се удаја Кантакузине сматрала нормалном, чак пожељном, Марин одлазак у харем примљен је у неверици, с тешким болом и згаженим поносом.

Без обзира на то што је нова султанија остала у својој вери и што је имала приличан утицај на турског поглавара, посебно кад је реч о његовој политици према земљи њеног оца, деспотица Јерина се и овом приликом нашла на стубу срама народног певача. Као да је заборављено да је пре ње истоветно поступила и кнегиња Милица дајући, одмах после Косовског боја, своју кћер Оливеру турском султану Бајазиту, истом оном који је дошао главе њеном оцу, кнезу Лазару. Милица је постала светица, а Јерина издајник.

Трагична повест о Јерини као мајци као да се тек захуктавала. На ред су стигли синови Гргур и Стефан. Прво јој је ум помутио Гргур, прворође-ни, будући деспот. Он је морао да, као вазал, на челу српске војске помогне Турцима да освоје годинама опсађени Солун, град своје мајке и ујчевине. И град је коначно поклекао а деспотовић је од султана добио похвале за храброст и држање српских ратника. С каквим

је само помешаним осећањима мајка сачекала повратак сина, турског јунака, који је после пада Солуна откупљивао Грке из турског ропства?!

Турцима није било довољно што су из Смедерева у Једрене одвели Мару, него су с њом, као јамчевину да деспот неће у ратни савез с Угарима, одвели и Гргура и Стефана. Ђурђе и Јерина остали су на двору само с малолетним сином Лазарем, али им зато недаћа и несрећа није недостајало. Прво се ушуњала куга, па су спас морали да потраже чак на Светој гори. После Јелене, жене цара Душана, изгледа да је и Јерина тамо нашла уточиште. И она, по предању, само у носиљци, да јој ноге не додирну свету земљу.

Онда је султан Мурат, без обзира на чари своје нове султаније, пожеleo и земљу њеног оца и ударио на Смедерево, које се предало због глади, после тромесечног узалудног бомбардовања моћних утврда. Владарски пар морао је у изгнанство, преко Угарске, до Дубровника и Зете. Тамо их је стигла најстрашнија од свих страшних вести, њихових готово сталних сапутника: султан је ослепео Гргура и Стефана. Молба султаније Маре стигла је прекасно, султанови целати били су бржи. Разлог: ухваћена порука коју је из из-

гнанства отац упутио синовима, надајући се да ће успети да поврати државу.

И успео је, уз дипломатско умеће, правећи најневероватније савезе, и товари блага које је дао Угарима не би ли сакупио војску за повратак у отаџбину. Ни то није потрајало и на плећа временског деспота, који је за савладара прогласио свог најмлађег сина Лазара, натоварене су нове невоље. Прво је, уз велики данак у злату, морао Турцима, односно новом султану Мехмеду II Освајачу, иначе штићенику њихове Маре, да

пошаље одред српских војника за нову, одсудну опсаду Цариграда.

Царски град, онај исти чије је учвршћивање помогао Ђурђе, пао је 29. маја 1453. Пад скоро хиљаду година старог града Константина Великог потресао је хришћане као ниједан догађај пре тога.

„До дна душе потресен, слушао је стари Деспот тужну вест, затворивши се три дана у собу, не пуштајући никога к себи. Разабравши за пад Цариграда, осећах се он добро да и њега иста судбина чека. Од нагомилана ратна плена послао је султан Деспоту као ратни трофеј неколико црквених слика и црквених утвари.”

Исте године, по ко зна који пут кршећи споразум о миру, Турци су кренули на Деспотовину и освојили Ново Брдо, побили властелу, 320 младића одвели у јаничаре, а 700 најлепших девојака поделили међу собом. Уз то, деспоту су послали изасланика тражећи да им преда Смедерево. Није им га предао и нису могли да га освоје, ни тада ни три године доцније, 1456. године. Деспот се због нове куге склонио код Угара, у свој дворца у Купинику. Ни ту му се није дало. Мучки га је напао Михаило Силаћи, заповедник београдски који је убио и зета му, грофа Удриха Цељског, ранио га и у ланцима спровео у Београд.

Деспотица Јерина и тада је била уз њега. Наиме, да би се искупио из ропства, Ђурђе је морао да остави Јерину као таоца док не донесе откуп из Смедерева. Син Лазар није пристао да буде талац уместо мајке. Ђурађ није дуго поживео, умро је на Бадњи дан 1456. године, у свом и Јеринином Смедереву.

Нове несреће удариле су на Деспотовину, сад оне унутрашње: раздор у породици. Јерина више није имала поред себе свог Ђурђа и морала је, заједно с кћерком Маром (којој је нови султан омогућио да се врати у Србију), сином Гргуром и братом Томом да, пред претњом сина Лазара и снахе Јелене, побегне из Смедерева. Док су остали по спас похитали даље, Јерина се склонила на Рудник. Сва је прилика да ју је ту отровао син Лазар, 2. маја 1457, а све у незаситој жељи да се докопа „тајног” очевог блага због кога је, по неким историчарима, и дошло до сукоба у породици.

Као ни деспоту Ђурђу, нема трага ни њеном гробном месту. Остао је, међутим, већи

и значајнији – Смедерево. И не само оно. Историја, на срећу, почесто има другачији кантар од народног певача који је, махом, гуслао по наруџбини. Само, чијој у овом случају?! Једно је данас извесно: деспотица Јерина је проклета само због своје проклете судбине која ју је, сурово и беспопштено, бацила у вртлог последњих дана српске средњовековне државе ■

